

Andrzej Czop, Marek Sokołowski

Prawo Siedemnastu Artykułów : zręby japońskiej kultury administracji i zarządzania bezpieczeństwem

---

Zeszyt Naukowy 6, 121-138

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Prawo Siedemnastu Artykułów.
Zręby japońskiej kultury administracji
i zarządzania bezpieczeństwem**

**The Seventeen-Article Constitution.
Foundations of Japanese Culture Administration
and Security Management**

Abstract: The authors of this article hopes to show the essential meaning of the Japanese perspective on law, order and security. Since 50's in the USA and European countries we are witnessing the global expansion and popularity of *Budō* (the Far East martial arts). Those martial arts positively influence the improvement of security culture. The authors want to show that it is worthwhile to study Japanese culture's achievements, not only because of their different characteristics, but mainly because they emphasize the honor and tradition, which are the specificities of uniformed and public services. The purpose of the creation of "The Seventeen-Article Constitution" was the implementation of ethical principles, which can ensure the security of the state and its residents. This document was based not only on Buddhism, already firmly rooted in Japan, but also on the Confucianism. In this work we can read, that "the Constitution" included the principle stating that each person is part of a particular group, and should live in harmony with other members. Besides that, each person should worship the Buddha. Thus it means to show the respect toward all people and to get rid of negative thoughts, emotions and actions. In "The Seventeen-Article Constitution" are also included the foundations of central management. It is also considered to be the initial Constitution of Japan.

Key words: morality, security, law, uniformed service, public service

Abstrakt: Autorzy niniejszego artykułu mają nadzieję przyczynić się do ukazania podstawowego sensu japońskiego spojrzenia na prawo, porządek i bezpieczeństwo. W USA i w krajach Europy jesteśmy już od lat 50. świadkami mającej wymiar globalny, ekspansji oraz popularności dalekowschodnich sztuk walki – *Budō*. Oddziałują one w pozytywny sposób na całym świecie wpływając na podniesienie poziomu kultury bezpieczeństwa. Autorzy chcą pokazać, że warto studiować osiągnięcia kultury Japonii, nie tylko z powodu ich odmiennej specyfiki, ale przede wszystkim dlatego, że zawierają one analogiczny ładunek kultury honoru oraz tradycji, które są z kolei specyfiką każdej służby mundurowej i służby publicznej. Celem stworzenia „Prawa Siedemnastu Artykułów” było wdrożenie zasad etycznych, których respektowanie zapewni bezpieczeństwo państwu i jego mieszkańcom. Dokument ten opierał się nie tylko na buddyzmie, mocno już zakorzenionym w tym kraju, ale także na naukach konfucjanizmu, który funkcjonował w Chinach już od tysiąca lat. W pracy tej można przeczytać, że „Prawo” zawierało między innymi zasady mówiące o tym, że każdy człowiek jest częścią określonej grupy i powinien żyć w harmonii z innymi jej członkami. Poza tym, powinien oddawać cześć Buddzie usposabiającym prawo naturalne. Tym samym ma wykazywać się szacunkiem wobec wszystkich ludzi oraz wyzbyć się negatywnych myśli, emocji i czynów. W „Prawie Siedemnastu Artykułów” zawarte są również postawy centralnego zarządzania. Jest ono także uważane za proformę konstytucji Japonii.

Słowa kluczowe: moralność, bezpieczeństwo, prawo, służba mundurowa, służba publiczna

Autorzy niniejszego artykułu, jako pracownicy naukowcy Zakładu Modern *Bushidō* w Katedrze Filozofii i Teorii Bezpieczeństwa WSBPI „Apeiron” w Krakowie, mają nadzieję przyczynić się do ukazania podstawowego sensu japońskiego spojrzenia na prawo, porządek i bezpieczeństwo. Jak zauważył profesor Liker (University of Michigan), jeszcze w latach 80. i 90. „nierównowaga bilansu wymiany uczenia się była

olbrzymia: wiedza płynęła przede wszystkim ze Stanów Zjednoczonych do Japonii, a przepływ w przeciwnym kierunku właściwie nie istniał. Wiele było przyczyn tego stanu rzeczy. Jedną z nich było to, że Stany Zjednoczone [podobnie jak inne kraje zachodu – aut.] nie chciały słuchać¹. Pomimo, iż Liker koncentrował się na zasadach zarządzania w produkcji (mających odniesienie do ekonomicznego wymiaru bezpieczeństwa), to w innych dziedzinach podobnie – przepływ wiedzy i umiejętności na linii Japonia – Zachód wydaje się być na stosunkowo niskim poziomie.

W USA i w krajach Europy jesteśmy już od lat 50. świadkami mającej wymiar globalnej ekspansji, popularności dalekowschodnich sztuk walki – *Budō*. Oddziałują one w pozytywny sposób na całym świecie, podnosząc poziom kultury bezpieczeństwa. Zjawisko omawianej ekspansji *Budō* uzyskało swą ogromną skalę po zakończeniu II wojny światowej, w czasie kiedy miała miejsce amerykańska obecność na Wyspach Japońskich. Wieloaspektowa atrakcyjność koncepcji *Budō*, która szybko dała się poznać w latach 70., w takich krajach jak Słowacja, Czechy, Polska czy Węgry, sprawiła, że bardzo szybko, podobnie jak miało to miejsce w USA i w Europie zachodniej, sztuki walki dotarły w utylitarnej formie do szeregów służb mundurowych. Ale *Budō*, poza swoją niewątpliwą praktyczną przydatnością o charakterze, manualnym, niesie ze sobą spory ładunek głębokiej filozofii oraz potencjał opierającej się na niej kultury bezpieczeństwa. Potencjał ten zbudowany w oparciu o dyrektywy indywidualnego samodoskonalenia oraz perfekcyjnego współdziałania w kolektywie, może być bardzo użyteczny dla formowania i zarządzania systemami bezpieczeństwa nie tylko w krajach, które przechodzą obecnie okres dynamicznej transformacji społeczno-ustrojowej. Warto studiować osiągnięcia kultury Japonii, nie tylko dzięki jej odmiennej od naszej specyfice, ale przede wszystkim dlatego, że zawierają ona analogiczny ładunek kultury honoru oraz tradycji, które są z kolei specyfiką każdej służby mundurowej i służby publicznej. Nawet tych, które odpowiadają

---

¹ J. K. Liker, *Droga Toyoty*, MT Biznes Ltd., Warszawa 2005, ISBN 83-88970-31-3, s. 21.

wysoki poziom stanu bezpieczeństwa Dzięki takim wysiłkom czynionym z pełnym emocjonalnym zaangażowaniem można odnaleźć we wzorach japońskich inspirację, dającą moc zrewitalizowania oraz intensyfikacji tego, co w naszym systemie wartości uległo zrutynizowaniu i w dalszym efekcie, niepotrzebnemu osłabieniu.

Bezpieczeństwo to szerokie pojęcie, które charakteryzuje się bardzo szerokim spektrum aspektów. Holistyczny z natury charakter fenomenu bezpieczeństwa implikuje nie tylko definiowanie go jako „pożądany stan”, lecz także jako istotną, niezwykle poszukiwaną przez człowieka wartość. Jego obecność lub brak są powszechnie odczuwane. Bezpieczeństwo uznawane jest za jedną z podstawowych potrzeb człowieka, której zaspokojenie jest niezbędne w jego codziennej nie zaburzanej destrukcyjnymi zagrożeniami egzystencji. Stąd tak ważną rzeczą jest sprawne administrowanie bezpieczeństwem w jego wieloaspektowym wymiarze.

Interesującym przykładem takich systemowych działań jest tradycja japońska, w której ciągłość i zmiana nie są uważane za pojęcia przeciwstawne². Wspierają się one, począwszy od obszaru spraw rodzinnych i społecznych, poprzez skuteczną administrację – organizację i zarządzanie państwem³. Podobnie jest jeśli chodzi o japońską dbałość o prawo i porządek⁴.

Znamiennym rysem tradycji leżącej u podstaw japońskiej kultury bezpieczeństwa były pierwsze, konstytuujące funkcjonowanie Cesarstwa akty prawa, jakie pojawiły się na Wyspach Japońskich. W 604 roku n.e. książę Shotoku jako regent cesarzowej Suiko ogłosił w imieniu monarchini zaprojektowaną przez siebie konstytucję pod tytułem ”Prawo Siedemnastu

---

² Por. M. Aluchna, P. Płoszajski, *Zarządzanie japońskie. Ciągłość i zmiana*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008, ISBN 83-7378-360-7.

³ Por. W. Czajkowski, J. Piwowarski, *Administracja z ludzką twarzą*, „Zeszyt Naukowy” WSBPI „Apeiron” w Krakowie, 2008, nr 2, s. 64-70; J. Piwowarski, *Wybrane elementy filozofii organizacji*, „Zeszyt Problemowy” WSBPI „Apeiron” w Krakowie, 2011, nr 2, s. 69-81.

⁴ Por. W. Czajkowski, J. Piwowarski, *op. cit.*, 64-70; B. Hołyst, *Japonia przestępczość na marginesie cywilizacji*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1994, ISBN 83-21906-57-5.

Artykułów”⁵, która była najprawdopodobniej pierwszym tej rangi zbiorem zaleceń prawnych, będących podstawowym drogowskazem dla urzędników piastujących funkcje publiczne w Cesarstwie Japonii. Protokonstytucja ta ustanawiała jednocześnie system wartości dla poddanych japońskiego władcy, bowiem z założenia obowiązkiem urzędników było kształtowanie właściwych postaw zarówno swoich, jak i poprzez przykład własny – wszystkich poddanych Cesarza. Jednym z celów księcia Shotoku, znanego także jako księżę Umayado oraz utworzonego przezeń „Prawa Siedemnastu Artykułów” było wdrożenie takich zasad, których respektowanie zapewni bezpieczeństwo państwu i jego mieszkańcom. Dokument ten opierał się nie tylko na buddyzmie mocno już zakorzenionym w tym kraju, ale także na naukach konfucjanizmu, który funkcjonował w Chinach już od tysiąca lat równoległe z buddyzmem, choć nieco od niego wolniej ulegał inkorporacji w obszar kultury japońskiej.

Konfucjanizm w swym głęboko humanistycznym podejściu szeroko zajął się człowiekiem w moralnym aspekcie jego funkcjonowania w społeczeństwie. Istotny nacisk na mentalny „trening” związany z filozofią buddyjską i jej centralnymi dewizami zmierzającymi do czynienia dobra na rzecz „wszystkich odczuwających istot” znakomicie uzupełniał się z naukami Konfucjusza. Taki też charakter miała owa Konstytucja, *Jushichijokempo*, która moralność będącą manifestacją prawa naturalnego stawiała ponad stosowanie kar i sankcji. Zawierała ona wskazówki mające na celu rozwój duchowy i kształtowanie właściwych postaw etycznych człowieka, który postępując zgodnie z nimi będzie dobrym urzędnikiem sprawnie budującym kulturę bezpieczeństwa państwa. Artykuły Shotoku to także podwaliny zmierzające do wprowadzenia centralnego zarządzania administracją państwową na wzór chiński. A oto najważniejsze artykuły, które znalazły się w omawianym akcie prawa:

Artykuł Pierwszy – miał kluczowe znaczenie, wskazując na harmonię jako podstawowy czynnik determinujący prawidłowe funkcjonowanie

---

⁵ Por. J. Piwowski, *Samodoskonalenie i bezpieczeństwo w samurajskim kodeksie Bushido*, Collegium Columbinum, Kraków 2011, ISBN 978-83-762405-7-2, s. 125.

człowieka w społeczeństwie. Podkreślono w tym Artykule, że każdy człowiek jest częścią określonej grupy. Jeśli zaś nie jest posłuszny swojemu ojcu lub władcy to popada w konflikt z mieszkańcami innych osiedli. Brak zgody rodzi konflikty, których należy unikać dążąc do rozwiązywania sytuacji spornych w drodze dyskursu. Rozwój, dobrobyt i bezpieczeństwo daje właśnie harmonia, która powinna być główną troską wszystkich ludzi.

Artykuł Drugi – głosił by oddawać cześć Trzem Klejnotom wskazując, że są nimi Budda, Prawo (*Dharma*) rozumiane jako prawo naturalne i *Sangha* (Gmin) czyli wspólnota religijna. Artykuł ten jest pochwałą zasad moralnych które uosabia Budda, istota oświecona będąca wzorem cnót, a także święte prawo, które reguluje wzajemne relacje pomiędzy ludźmi i społecznościami w których żyją. Wymieniona w Artykule Gmina podkreśla rolę budowania wspólnoty, która ma charakter nadrzędny jako dobro wspólne w stosunku do jednostki będącej jej integralną częścią korzystającą z potencjału wspólnoty. *Sangha* (Gmina) oznacza jednak coś więcej – chodzi tu również o pomagającą zwykłym zjadaczom chleba świętą Wspólnotę bodhisattwów, oświeconych istot (jakimi mogą poprzez samodoskonalenie stać się wszyscy ludzie usilnie praktykujący *Dharmę*) opiekujących się wyznawcami Buddy, a także „wszystkimi odczuwającymi istotami w całym wszechświecie”.

Artykuł Trzeci – nakazuje by ministrowie byli posłuszni rozkazom cesarza jako najwyższego suwerena. To właśnie podstawa centralnego zarządzania administracją państwa, w którym zależności służbowe schodzą hierarchicznie w dół, a lojalność i oddanie to podstawowe cnoty jakimi musi się wykazać dobry poddany wobec swego pana.

Artykuł Czwarty – wzywa do stosownego zachowania się, które ma cechować się szacunkiem wobec wszystkich ludzi, służyć rozwojowi cnót i kształtowaniu siły charakteru. To zapis podkreślający znaczenie właściwych relacji między członkami społeczeństwa.

Artykuł Piąty – przestrzega przed chciwością i zachłannością, a także nakazuje by sprawujący władzę nie ulegali pokusie korupcji, ale rozstrzygali sprawy poddanych sprawiedliwie nie uzależniając swoich decyzji od dodatkowych korzyści.

Artykuł Ósmy – nakazuje urzędnikom samodyscyplinę przypominając im, że na dworze winni stawiać się wcześniej rano, tak by móc jak najwięcej swego czasu poświęcić na służbę państwu. Nakazuje dyspozycyjność i przypomina, że gnuśność i lenistwo są występkami, które nie przystoją sługom cesarza.

Artykuł Dziesiąty – przestrzega przed złością i gniewem, i każe pozostać otwartym na innych ludzi nawet tych, którzy mają inne zdanie. Przypomina, że każdy człowiek ma prawo do swoich poglądów i wyrażania swojej opinii. Nie należy więc być przekonanym wyłącznie do swojej racji, ale poprzez koncyliację dążyć do wypracowywania kompromisów i stanowiska, które będzie do przyjęcia dla większości ludzi.

Artykuł Czternasty – nakazuje urzędnikom by nie kierowali się zazdrością i zawiścią, które natychmiast rodzą takie same zachowania u innych ludzi i stwarzają dysharmonię, będąc tym samym powodem niepotrzebnych konfliktów.

Artykuł Siedemnasty – Siedemnastu Artykułów nakłania do takiego sposobu załatwiania ważnych spraw by opierał się on na uzgadnianiu poglądów i istotnych społecznie decyzji z innymi. Trzeba korzystać przy rozstrzyganiu ważnych spraw z mądrości i doświadczenia innych ludzi. Taka konsultacja zapewni trafność decyzji oraz szerokie poparcie i – w konsekwencji – powodzenie podejmowanego przedsięwzięcia.

Widać wyraźnie, że Prawo Siedemnastu Artykułów jest zbiorem wskazań jak rządzić kierując się moralną postawą, nie uciekając się do systemu kar, zakazów i nakazów. Prawo to silnie bazuje na dyrektywach moralnych i ma charakter perswazji. Tym różni się od tendencji europejskich regulacji, które już w najwcześniejszej historii opisywały naganne zachowania, przypisując im konkretne, z reguły bardzo surowe kary. Książę Shotoku odwołuje się zaś do uniwersalnych wartości duchowych, które bez względu na upływ czasu pozostają aktualne odwołując się do prawa naturalnego. Konstytucja Siedemnastu Artykułów zawiera bardzo wyraźne przesłanie, iż **moralność powinna występować przed prawem**, jeśli to ostatnie ma być aplikowane właściwie oraz skutecznie. Dokument ten mówi jak żyć i w jaki sposób zapewnić pomyślne funkcjonowanie państwa.

Punktem wyjścia jest jednak człowiek, zarówno jako jednostka ale przede wszystkim umiejscowiona w kontekście społecznym. Takie podejście generowało dojrzałą odpowiedzialność. Trzeba pamiętać, że dokument ten nigdy nie został uchylony i formalnie ma w dalszym ciągu moc obowiązującą. Wpisał się on bardzo mocno w mentalność Japończyków, zarówno tych z okresu gdy powstawał jak i tych współczesnych, którzy w dalszym ciągu żyją zgodnie z duchem zapisanych w nim wskazań. W 646 roku rozpoczęły się reformy Taika, w trakcie których stworzono na wzór chiński kilka kodeksów tworząc system *ritsu-ryo*⁶. Ale tu także normy prawne miały jednocześnie charakter wskazań moralnych. Celem tych uregulowań było pouczanie i wychowywanie nie zawsze w pełni świadomych potrzeby pielęgnowania wspólnego dobra poddanych oraz prowadzenie ich do ideałów, które ukazano w naukach Buddy i Konfucjusza. Chodziło o to, by o ile tylko to możliwe, nie trzeba było rozstrzygać sporów, ale by im skutecznie zapobiegać. Ważne było jednak nie tylko stanowienie i promulgowanie prawa, ale także jego propagowanie. Stąd powstał już w 702 r. Departament Wielkiej Nauki *Daigakuriō* (przy Ministerstwie Ceremonii *Shikikushō*), odpowiadający za elitarne nauczanie przygotowujące do służby w administracji publicznej odpowiedzialna za kształcenie urzędników szczebla centralnego. W 1232 roku ogłoszono kodyfikację *Joiei-shikimoku*. Kodeks ten zawierał 51 artykułów i odnosił się wyłącznie do samurajów. On także w znacznym stopniu posiadał naturę prawa naturalnego odwołując się do zasad – *jori*. Tłumaczono je jako zasady słuszności i zdrowego rozsądku. Tu także moralność implikowała prawo, które było jej naturalną konsekwencją. Okres Kamakura (1185-1333) to dalszy, bardzo dynamiczny rozkwit buddyzmu w Japonii, który zawładnął nie tylko mentalnością klasy poszukującej bezustannie metod doskonalenia samodyscypliny – bushi, ale także ludzi prostych. Samuraje starali się żyć, myśleć i działać zgodnie z etycznymi kanonami buddyzmu i oferowanymi przezeń metodami treningu psychiki (medytacja).

---

⁶ Por. A. Kość, *Filozoficzne podstawy prawa japońskiego w perspektywie historycznej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2001, ISBN 83-228-0801-1.

W okresie Edo (1600-1868) rząd centralny wprowadził do uregulowań prawnych zmierzających do zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego nowe metody, które miały za zadanie odstraszyć naruszających prawo mieszkańców. O ile system *ritsu-ryo* dbał o wychowanie poddanych i sprawował wobec nich funkcję kontrolną podnosząc ich świadomość prawną o tyle rząd Tokugawa stanął przed innym kluczowym zadaniem. Chodziło przede wszystkim o użycie wszelkich sposobów zmierzających do zdławienia wojen domowych. Były one dotychczas próbą sił pomiędzy *daimyō* (księżęta) mającą wyłonić hegemonia spośród najwyżej stojących w stratyfikacji wojskowej samurajami⁷. Z okresu tego pochodzą między innymi „Artykuły Rodów Wojskowych” – *Buke Shohatto* (1615), będące wówczas ogólnojapońską, ponadklanową interpretacją kodeksu rycerskiego *Bushidō*.

Nie ulega wątpliwości, że istniejący od wieków etyczny kodeks postępowania samurajów – *Bushidō* wywodzi swe korzenie między innymi z filozofii określającej kulturę etyczną, zawartej w konstytucji „Siedemnastu Artykułów”. W niej właśnie sformułowane zostały niezbędne do osiągnięcia przez zarządzających w imieniu Cesarza cnoty. Zasady te ukształtowała z czasem późniejsza już, wojskowa administracja Japonii – shogunat w tak zwane Siedem Cnót Drogi Wojowników⁸.

1. **Gi**: Prawość, rodząca mądrość, sprawiedliwość, etyczność i praworządność.
2. **Yusha**: Męstwo, niezbędne nie tylko do walki ale niejednokrotnie i do bycia uczciwym.
3. **Jin**: Życzliwość wobec wszystkich ludzi, budująca kulturę zaufania oraz pomagająca w byciu bezstronnym.
4. **Reigi**: Szacunek, budujący dobre obyczaje i rozwój płynący z zasobów naturalnej hierarchii .

---

⁷ Por. J. Piwowarski, *Samodoskonalenie...*, *op. cit.*, s.138.

⁸ Por. J. Piwowarski, *Samurajska tradycja w zarządzaniu kryzysowym*, [w:] *Riešenie krizových situácií v špecifickom prostredí*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Żylinie, Žylyna 2011, s. 569-580.

5. **Makoto**: Szczerłość, nadająca kulturze zaufania i wymiar kultury bezpieczeństwa w tak budowanym kapitale społecznym.
6. **Chugi, Meiyō**: Lojalność i Honor, jako solidne filary kapitału społecznego całego narodu oraz społeczności lokalnych, jako fundament „architektury” tworzącej zręby kultury bezpieczeństwa.
7. **Ko**: Pietyzm Rodzinny jako podstawowa i najważniejsza szkoła uczuć wyższych, dalej – świadomości społecznej oraz szeroko pojętej moralności zawartej we wszystkich powyższych Cnotach *Bushidō*.

Siedem Cnót *Bushidō*, to twórcze rozwinięcie zapisów dotyczących filozofii prawa w kształcie jaki pierwotnie wyłonił się z koncepcji prawa afirmowanej na początku VII wieku przez księcia Shotoku. Legła między innymi u podstaw dojrzałej motywacji jednostek do wdrażania w codziennej pracy i w zarządzaniu szeroko obecnie na świecie znanej japońskiej koncepcji *kaizen*, którą można określić jako proces ciągłego doskonalenia za równo samego siebie jak i funkcji wielu różnych elementów swego otoczenia. Wyraża ją popularna w Japonii sentencja: „Dziś muszę zwyciężyć tego człowieka, którym byłem wczoraj”, oparta na starej samurajskiej tradycji. Tradycja ta mówiła między innymi o tym, że *bushi* egzystuje po to by w swym życiu dokonać chociaż jeden raz jakiegoś wielkiego czynu, który rozśławi jego samego, oraz jego rodzinę. Moralność, pilność i ciągła gotowość do samopoświęcenia, pieczołowicie kultywowane przez *bushi* miały dopomóc temu heroizmowi.

Przenieśmy się teraz w obserwacji zjawisk prawości i prawa w kraju samurajów z wieku VII, XII i XVII-XIX w do czasów późniejszych, do drugiej połowy wieku XIX. Przełomowym, niezwykle ważnym okresem w historii japońskiej państwowości i prawodawstwa był okres Meiji, który rozpoczął się na przełomie 1867/1868 i prowadzona w tym czasie ogromnych rozmiarów reforma modernizacyjna⁹ rozpoczęta jak wspomniano

---

⁹ Por. R. Hartmann, *Geschichte des modernen Japan: Von Meiji bis Heisei*, Oldenbourg Akademieverlag, Berlin 1996, ISBN 30-50026-37-5; J. Piwowarski, *Samodoskonalenie...*, op. cit., s.141-142; J. Piwowarski, *Rýchlo se rozvíjajúce Japonsko na rázcestí. Niekoľ'ko vybraných aspektom bezpečnosti východnej Ázie*, [w:] *Bez-*

w latach 1867-1868 przez tak zwaną rewolucję samurajów (pozbawioną jednak syndromu morderczej gilotyny i mającą w sobie wiele elementów z obszaru konsensusu). Aby stawić czoła presji mającej nawet cechy inicjowania amerykańskiej i europejskiej kolonialnej ekspansji skierowanej na Wyspy Japońskie, przestał funkcjonować shogunat (*bakufu*), pełnia władzy powróciła do cesarza, jako głowy państwa, a nowy rząd japoński zdecydował się na budowanie nowoczesnego kapitalizmu z jednoczesnym wprowadzeniem prawa na wzór obowiązujący od początku XIX wieku w Europie. W 1880 roku promulgowano, a w 1882 roku weszły w życie Kodeks Karny i Kodeks Postępowania Karnego. W tym samym zresztą czasie (1882 r.) nastąpiło w Japonii odnowienie *Bushidō* poprzez orędzie Cesarza w formie *Reskryptu do Żołnierzy i Żeglarzy*¹⁰. Wracając do nowoczesnych modyfikacji prawa karnego w Cesarstwie Japonii, to de facto zastosowano tu przetłumaczone na język japoński francuskie Kodeksy Napoleońskie. Kodeks Karny wprowadził nieznaną dotąd w Japonii zasadę równości wobec prawa. Poprzednie rządy, w tym także rząd Tokugawa Bakufu wymierzał kary w zależności od klasowej przynależności podsądnego.

Wprowadzona też została zasada indywidualnej odpowiedzialności za przestępstwo w miejsce feudalnej zasady kolektywnej odpowiedzialności karnej osób spokrewnionych ze sprawcą czynu. Rewolucyjną zmianą było także przyjęcie zasad – *Nullum crimen, nulla poena sine lege* oraz *lex retro non agit*. Takich reguł postępowania nie znał dotąd japoński wymiar feudalnego sądownictwa.

W 1893 roku wszedł w życie opracowany na potrzeby Japończyków wzorowany na francuskim nowy Kodeks Cywilny. Opracował go Francuz,

---

pečnostné Fórum, J. Ušiak, J. Lasicová (red.), UMB, Bańska Bystrzyca 2011, ISBN 978-80-557013-6-3, s. 319-326.

¹⁰ *Reskrypt cesarski do żołnierzy i żeglarzy*, z roku 1882 w piętnastym roku trwania Reformy Meiji, którego tekst w przedwojennym przekładzie majora Antoniego Ślósarczyka znajduje się w jego książce *Samuraje (japoński duch bojowy)*, Towarzystwo Wiedzy Wojskowej, Warszawa 1939, s. 41-44, za: J. Piwowarski, *Kodeks samuraja – administracja w kulturze honoru*, „Zeszyt Naukowy” Wydawnictwo WSPBI „Apeiron” w Krakowie, 2008, nr 2, s. 37-51 (przedruk z „Przegląd Religioznawczy”, 2007, nr 3/225).

Gustave E. Boissonade (1825-1910) – wybitny paryski prawnik. Był on entuzjastą, podobnie jak Hugo Grotius (1583-1645), jak najszerszego zakresu stosowania reguł prawa naturalnego, którego manifestacją była wysokiej klasy moralność¹¹. Uważał on, że system prawa pozytywnego musi jednocześnie odzwierciedlać wartości prawa naturalnego, które człowiek odkrywa w procesie poznania intelektualnego. Wyrażał nawet przekonanie, że prawo pozytywne pozostające w sprzeczności z naturalnym jest jedynie korupcją prawa. Prawo natury opiera się na przekonaniu, że istnieją prawa niezmiennie, nadrzędne i absolutne. To przekonanie G. Boissonade miało swe źródło w prawnych koncepcjach epoki oświecenia i – co bardzo ważne – było ono bardzo bliskie mentalności Japończyków dającej pierwszeństwo prawości (moralności) przed artykułami prawa stanowionego. Ułatwiło to w znacznym stopniu recepcję idei znakomitego francuskiego legislatora, który jako ekspert japońskiego Ministerstwa Sprawiedliwości spędził w Cesarstwie 21 lat (1873-1895).

Koncepcja Boissonade, zakładając dla systemów prawa nadrzędność *Jus Naturale*, była dla Japończyków jednocześnie spójna z chińską ideą – „drogi Nieba”¹². Źródłem stanowienia prawa czyli legislatorem był wprawdzie cesarz, ale obowiązywanie stanowionych przez niego uregulowań wynikało z tego, że były one ucieleśnieniem uniwersalnego prawa Absolutu, symbolem którego było Niebo. Podejście francuskiego legislatora, które eksponowało ważność prawa natury, przyczyniło się do sprawnej recepcji Kodeksu Napoleona na gruncie japońskim. Na podobnej zasadzie udało się w 1890 roku wprowadzić w życie Konstytucję Meiji, która opierała się na pochodzącej z 1850 roku Konstytucji Królestwa Pruskiego. Absolutna władza cesarza została wpisana w nowoczesne ramy prawne dając impuls do ukształtowania się japońskiej monarchii konstytucyjnej. Jednocześnie cesarz Mutsuhito promulgował reskrypt w którym przypominał stare konfucjańskie zasady takie jak miłość dzieci w stosunku do rodziców

---

¹¹ Por. J. Piwowarski, *Etyka administracji i jej źródła*, Wydawnictwo WSBPI „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2011, ISBN 978-83-930321-3-6, s. 62 -63.

¹² Por. A. Kość, *Prawo, a etyka konfucjańska w historii myśli prawnej Chin*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1998, ISBN 83-90730-83-9.

i podporządkowanie się z pełnym oddaniem cesarzowi, przywódcy, który w państwie traktowanym niczym wielka rodzina był ojcem narodu. Niezależnie od nawiązania do tradycji Japonia szybko wkroczyła na drogę nowoczesności.

Przenosząc się w czasie dochodzimy do okresu po zakończeniu II wojny Światowej. Gdy Japonia poniosła w niej klęskę taki stan rzeczy jaki miał miejsce dotąd jeśli chodzi o stan prawny, w tym też i ustawę zasadniczą jeszcze z epoki Meiji, musiał ulec zmianie. W 1946 roku cesarz Shōwa promulgował nową konstytucję, która została *de facto* narzucona przez Amerykanów. Podobno w jeden tydzień dwudziestokilkuosobowy zespół prawników powołanych jako zespół ekspercki decyzją generała McArthur'a, opracował ustawę zasadniczą powierzając Japończykom jedynie tłumaczenie gotowego już tekstu¹³. Najwyższym organem Cesarstwa Japonii stał się parlament, który poprzez ustawy stanowi prawo. Cesarz pozostał wprawdzie „Księżciem Nieba” zachowując wielki respekt i szacunek u swoich poddanych, ale obecnie jego rola sprowadza się do kwestii ceremonialnych i przywództwa moralnego związanego z bogatą i długotrwałą tradycją Cesarstwa. W dalszym ciągu jednak Cesarz uosabia siłę moralną i jedność państwa, będąc dumą Japończyków, którzy mają świadomość, iż są spadkobiercami tradycji samurajskich.

Patrząc na współczesną Japonię, można się zastanowić, co takiego sprawia, że Cesarstwo poza tym, że stanowi jedną z czołowych potęg gospodarczych na świecie, to na dodatek jest dziś krajem bardzo bezpiecznym na tle danych pochodzących z innych uprzemysłowionych i rozwiniętych państw świata? Należy przypomnieć, że w 1987 roku współczynnik zabójstw wyniósł Japonii 1,4 podczas gdy w Wielkiej Brytanii 4,3 we Francji 4,4 w Niemczech 4,5 a w USA aż 8,6. W przypadku rozboju współczynnik ten kształtował się w Japonii na poziomie 1,6 w Niemczech 46,8 Wielkiej Brytanii 60,1 Francji 91,8 a w USA 225,1. Analizując przestępstwa zgwałcenia odnotowujemy, że współczynnik dla Japonii wyniósł 1,4 we Francji 5,3 w Niemczech 9,2 w wielkiej Brytanii 10,4 a w USA 37,5. W kategorii

---

¹³ Por. J. Izydorczyk, *Hanzai znaczy przestępstwo*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa 2008, ISBN 8376011502.

kradzieże mienia współczynnik dla Japonii określono na 1,13 dla Francji 3,7 Niemiec 4,45 USA 4,86 zaś najwyższy dla Wielkiej Brytanii 5,8. („White paper on police 1988r.” National Police Agency, Tokio 1989 r). Jak wynika z przedstawionej tu statystyki, a proporcje te w dalszym ciągu są wyjątkowo korzystne dla Japonii i panują tam bardzo wysokie standardy bezpieczeństwa, a poziom zagrożenia podstawowymi kategoriami przestępczości jest dla Kraju Kwitnącej Wiśni relatywnie niski. Wydaje się, że przyczyną takiego stanu rzeczy jest prawo moralne w dalszym ciągu silnie zakorzenione w świadomości Japończyków. Prawo Siedemnastu Artykułów, oraz ponadczasowy w swojej etycznej i heroicznej wymowie Kodeks *Bushidō* i zawarte w nich wartości są stale obecne w japońskiej kulturze bezpieczeństwa. Bardzo ważne znaczenie ma tu także mocne poczucie wspólnoty i tożsamości Japończyków kierujących się wciąż zasadą wywiezioną z praktyki *Ko* oznaczającej Pietyzm Rodzinny, znaną jako relacja *senpai – kōhai*. Powoduje ta relacja występowanie zjawiska naturalnej hierarchii, pokrywającej się przeważnie z hierarchią kompetencji i związanych z nią szacunkiem i ciągłością przekazu¹⁴. Osobowość Japończyka może się w pełni realizować jedynie wewnątrz grupy. Jest on przez kolektyw, do którego przynależy zawsze oceniany, a pozycja jego zależy od przydatności i posłuszeństwa okazywanego w obrębie danej społeczności. Dla Japończyka kluczową sprawą jest akceptacja ze strony członków kolektywu, którego jest on częścią. Motywacją jego działania jest lojalność wobec grupy. To wszystko powoduje, że jednostka bardzo silnie odczuwa kontrolę zachowania jaką wobec niego sprawuje otoczenie. Nie pozwala to jednostce na łamanie ustalonych zasad i działanie przeciwne grupie i uznawanemu przez nią systemowi wartości. Gdyby jednak pojawiło się takie naruszenie zasad przyzwoitości, wtedy może spowodować wykluczenie z grupy, utratę twarzy i wstyd, które są często gorsze aniżeli surowa kara. Co ciekawe nawet w przypadku popełnienia przez członka określonej grupy społecznej (rodziny, społeczności lokalnej, zawodowej etc.) poważnego przestępstwa, czy nawet wykroczenia bądź choćby nietaktu, grupa czując

---

¹⁴ Por. J. Piwowarski, *Samodoskonalenie...*, *op. cit.*, s. 267.

się odpowiedzialna za swojego członka, stara się sama rozstrzygnąć jak „wyregulować” zaistniałą sytuację i jak najlepiej załatwić sprawę za równo z winowajcą, jednocześnie zapewniając zadośćuczynienie ofiarom niewłaściwego zachowania, bądź ich rodzinom. Takie postępowanie wpływa oczywiście na fakt, że bardzo wiele przestępstw nie jest zgłaszanych policji ale wpływa także prewencyjnie, w znacznym stopniu redukując występowanie niepożądanych działań. Stąd, z jednej strony tzw. ciemna liczba może być w Japonii stosunkowo wysoka¹⁵, ale – z drugiej strony – z pewnością przeważają tu korzyści płynące ze zmniejszenia kosztów społecznych oraz wymiernych budżetowych obciążeń, które są związane ze specyficzną japońską kulturą bezpieczeństwa i stosowaną w jej obrębie „rodzinno-społeczną” prewencją. Równie istotne jak edukacyjna i kontrolna funkcja grupy, jest nadal, podobnie jak przed wiekami dążenie członków określonych grup do harmonii społecznego współżycia. Od najmłodszych lat każdy Japończyk uczy się zasad, jakich winien przestrzegać nie w obawie o karę, ale by nie przyczynić się do burzenia tak ważnej dla bezpieczeństwa społecznej harmonii, sam jednocześnie zachowując w ten sposób godność. Stąd Japończycy starają się reagować na przejawy nagannych zachowań czyniąc to dla zachowania ładu i porządku publicznego, a także dla tzw. zachowania twarzy, co jest mechanizmem charakterystycznym dla wysokiego poziomu kultury honoru. Ludzie wzrastający w takim klimacie społecznym nie odwracają głowy i nie przechodzą obojętnie, gdy widzą naganne czy bezprawne działanie. Wówczas interweniują. Tak silne, kulturowane od wieków zasady i powiązane z nimi nawyki moralne określają także skuteczność japońskiej wspólnotowej koncepcji zapobiegania przestępczości.

Już w czasach feudalnych, w Kraju Kwitnącej Wiśni funkcjonowały społeczności (zespoły) złożone z pięciu rodzin tzw. *gonin-gumi*, które same dbały o swoje bezpieczeństwo udzielając sobie wzajemnego wsparcia w sytuacji zagrożenia. Ten system przetrwał aż do czasów Restauracji Meiji. Później dalej jednak funkcjonowały większe ugrupowania (kolektywy)

---

¹⁵ Por. B. Hołyst, *op. cit.*

– na wsiach *buraku-kai*, a w miastach – *chōnai-kai*¹⁶. Podczas II wojny światowej tworzone były tzw. *tonari-kumi* składające się z dziesięciu rodzin. Pełniły one funkcje porządkowe oraz przekazywały władzom informacje istotne z punktu widzenia bezpieczeństwa. System ten pomimo, że formalnie został zniesiony, to zwyczajowo funkcjonuje nadal i generuje dbałość o właściwe zachowania uczestniczącej w nim dobrowolnie większości obywateli. Ma to znaczenie także w sferze profilaktyki kryminalnej. W Japonii aktywnie działa również Stowarzyszenie Zapobiegania Przeszeczności, które ma swoje oddziały w większości miast. Członkowie patrolują miejsca zagrożone, tworzą systemy sygnalizacji występowania określonych patologii, starając się by każda w tym zakresie istotna informacja sprawnie docierała do policji. Japończycy propagują także w swoich lokalnych środowiskach bezpieczne zachowania, ucząc jak nie stać się ofiarą przestępstwa i jak minimalizować jego skutki gdy już się ono wydarzy. Bezpieczeństwa w ruchu drogowym pilnuje blisko pół miliona społecznych kontrolerów, których można spotkać pod szkołami czy na skrzyżowaniach ulic. W Japonii ludzie nie wstydzą się wspierać policji mając świadomość, że w ten sposób realizują uniwersalną ideę harmonii, która w efekcie pozwala im – jak się okazuje – egzystować niezwykle bezpiecznie. Nikt nie nakłada na tych ludzi formalnego obowiązku stania na straży bezpieczeństwa, ale wielowiekowa tradycja stawiająca moralność na pierwszym miejscu, jeszcze przed prawem stanowionym, jest dla obywateli moralnym nakazem, powinnością, a nawet zaszczytem. W tym duchu są ukształtowani potomkowie samurajów od wieków, a efektem takiej postawy są niskie wskaźniki przestępczości. Idzie za tym poczucie autentycznie wysokiego, a dla ludzi Zachodu, wręcz niewiarygodnie imponującego poziomu bezpieczeństwa wewnętrznego¹⁷ w Kraju Kwitnącej Wiśni.

---

¹⁶ Por. W. Clifford, *Crime control in Japan*, Lexington Books, Toronto-Londyn 1976, ISBN 06-69001-84-8.

¹⁷ Por. J. Piwowarski, *Bezpieczeństwo jako pożądaný stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, Materiały z II Konferencji Naukowej *Bezpieczeństwo jako wartość* z 18 kwietnia 2008 r., Wydawnictwo WSBPI „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2010, ISBN 978-83-930321-1-2, s. 56-60.

Bibliografia

1. M. Aluchna, P. Płoszajski, *Zarządzanie japońskie. Ciągłość i zmiana*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008, ISBN 83-7378-360-7.
2. W. Clifford, *Crime control in Japan*, Lexington Books, Toronto-Londyn 1976, ISBN 06-69001-84-8.
3. W. Czajkowski, J. Piwowarski, *Administracja z ludzką twarzą*, „Zeszyt Naukowy” Wydawnictwo WSBPI „Apeiron” w Krakowie, 2008, nr 2.
4. R. Hartmann, *Geschichte des modernen Japan: Von Meiji bis Heisei*, Oldenbourg Akademieverlag, Berlin 1996, ISBN 30-50026-37-5.
5. B. Hołyst, *Japonia przestępczość na marginesie cywilizacji*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1994, ISBN 83-21906-57-5.
6. J. Izydorczyk, *Hanzai znaczy przestępstwo*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa 2008, ISBN 8376011502.
7. A. Kość, *Filozoficzne podstawy prawa japońskiego w perspektywie historycznej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2001, ISBN 83-228-0801-1.
8. A. Kość, *Prawo, a etyka konfucjańska w historii myśli prawnej Chin*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1998, ISBN 83-90730-83-9.
9. J. K. Liker, *Droga Toyoty*, MT Biznes Ltd., Warszawa 2005, ISBN 83-88970-31-3.
10. J. Piwowarski, *Wybrane elementy filozofii organizacji*, „Zeszyt Problemy. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2011, nr 2.
11. J. Piwowarski, *Samodoskonalenie i bezpieczeństwo w samurajskim kodeksie Bushido*, Collegium Columbinum, Kraków 2011, ISBN 978-83-762405-7-2, s. 125.
12. J. Piwowarski, *Rýchlo se rozvíjajúce Japonsko na rázcestí. Niekoľko vybraných aspektom bezpečnosti východnej Ázie*, [w:] *Bezpečnostné Fórum*, J. Ušiak, J. Lasicová (red.), UMB, Baňska Bytrzyca 2011, ISBN 978-80-557013-6-3.
13. J. Piwowarski, *Samurajska tradycja w zarządzaniu kryzysowym*, [w:] *Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Żylinie, Žyliná 2011.

14. J. Piwowarski, *Etyka administracji i jej źródła*, Wydawnictwo WSBPI „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2011, ISBN 978-83-930321-3-6.
15. J. Piwowarski, *Bezpieczeństwo jako pożądaný stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, Materiały z II Konferencji Naukowej *Bezpieczeństwo jako wartość* z 18 kwietnia 2008 r., Wydawnictwo WSBPI „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2010, ISBN 978-83-930321-1-2.
16. A. Ślósarczyk, *Samuraje (japoński duch bojowy)*, Towarzystwo Wiedzy Wojskowej, Warszawa 1939.

Recenzent – Reviewer:

dr hab. Kuba Jałoszyński – pracownik Instytutu Badań nad Przestępczością Kryminalną i Terroryzmem Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie.